

2.1. COVID-19 pandemijos įtaka sutarčių vykdymui

Sutarčių teisė pasižymi itin dideliu teisinio reguliavimo stabilumu ne tik Lietuvoje, bet ir kitose jurisdikcijose. Sutarčių teisė leidžia planuoti ūkinę-komercinę veiklą, tad jos reguliavimo nekintamumas yra būtina sąlyga. Todėl net ir globalios pandemijos sąlygomis sutarčių teisę reguliuojančių nuostatų beveik nebuvo bandyta keisti, t. y. įstatymų leidėjas praktiškai nemėgino valdyti esamų ir ateityje galbūt kilsiančių iššūkių keisdamas CK esantį sutarčių teisės reguliavimą. Tai reiškia, kad didžioji dalis sutarčių teisės problemų, susijusių su sutarčių vykdymu, buvo paliktos spręsti teismams.

Nemažai sutarčių vykdymo problemų buvo nulemtos net ne pačios pandemijos, o vyriausybių taikytų priemonių pandemijai suvaldyti, tokių kaip karantino režimas, importo ar eksporto ribojimai. Daugiausia klausimų kilo vykdant, pavyzdžiui, komercinių patalpų nuomos sutartis dėl apribotos galimybės vykdyti veiklą, pirkimo–pardavimo sutartis dėl sutrikusių pasaulinių prekybos grandinių (pavyzdžiui, puslaidininkių gamyba), statybos rangos sutartis dėl statybinių medžiagų trūkumo, jų kainų šuolio ir kt.

Toliau analizuojama, koks buvo pandemijos poveikis sutarčių vykdymui, atsižvelgiant į vartojimo sutartinių teisinių santykių ir civilinių-komercinių sutartinių teisinių santykių ypatumus.

2.1.1. Pandemijos poveikis komercinių ir civilinių sutarčių teisiniam reguliavimui

Nacionalinėje teisėje jokių pakeitimų, skirtų komercinėms ir civilinėms sutartims reguliuoti, nebuvo atlikta pandemijos metu. Atlikus lyginamąją analizę daroma analogiška išvada, kad kitose Europos jurisdikcijose taip pat nebuvo padaryta civilinių kodeksų pakeitimų, kurie adaptuotų sutarčių teisės taisykles COVID-19 pandemijos kontekste.

Komercinių ir civilinių sutartinių santykių srityje iš esmės egzistuoja du institutai, kurių taikymas gali palengvinti sutartinių santykių disbalansą, atsiradusį dėl pandemijos. Pirmasis jų – nenugalimos jėgos institutas (pranc. *force majeure*), antrasis – sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms (lot. *clausula rebus sic stantibus*). Šiuolaikinėje sutarčių teisėje abu šie institutai viena ar kita forma įtvirtinti

daugumoje Europos jurisdikcijų. Vis dėlto šie institutai teismų iki šiol pagrįstai taikyti labai griežtai, t. y. kaip išimtyms, atleidžiančios nuo sutarties vykdymo ar leidžiančios pakeisti sutartinių įsipareigojimų tarpusavio pusiausvyrą.

Lietuvos CK bendrosios sutarčių teisės nuostatos parengtos pagal UNIDROIT principų 1994 m. redakciją.³²⁰ Šis negriežtosios teisės (angl. *soft law*) šaltinis pasižymi tuo, kad įtvirtina moderniąją sutarčių teisės koncepciją, kuri nuo klasikinės skiriasi tuo, kad didelę reikšmę suteikia sąžiningumo principui, o sutarties laisvės principas nors ir išlieka kertinis, taip ryškiai nebedominuoja. Sutarties privalomumo principas (lot. *pacta sunt servanda*³²¹) taip pat lieka vienas kertinių sutarčių teisės principų. Jis apibrėžia patį sutarčių sudarymo tikslą – sukurti savanoriškus teisiškai saistančius įsipareigojimus tarp dviejų ar daugiau asmenų. CK ši principą galima įžvelgti tiek pačioje pirmojoje sutarčių teisės normoje, kuri įtvirtina sutarties sampratą (CK 6.154 straipsnio 1 dalis), tiek sutarties galią apibrėžiančioje 6.189 straipsnio 1 dalyje. Šis principas taip pat apibrėžia vieną iš šiuolaikinėje teisėje būtinų sutarties elementų – siekį sukurti privalomo pobūdžio teisinį santykį.³²² Tačiau, nepaisant šio principo svarbos, jo negalima absoliutinti ir aklaik laikytis, jeigu tai atvestų prie nesąžiningo rezultato. Sutarties privalomumo principo išimtyms pateisinamos, kai šis principas, konkuruodamas su taip pat kertiniu šiuolaikinės sutarčių teisės principu – sąžiningumo, užleidžia šiam pirmenybę.³²³ CK įtvirtintas ne vienas institutas, kuris yra sąžiningumo principo išraiška, pateisianti šio principo viršenybę prieš sutarties privalomumo principą. Minėta, kad COVID-19 pandemijos kontekste ypač aktualūs yra nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutai. Nors jie atsirado ir išsivystė skirtingais laikotarpiais, moderniojoje sutarčių teisėje yra gana smarkiai supanašėję, o kai kurie esminiais laikytini skirtumai likę tik teoriniai. Jie taikytini esant panašioms sąlygoms, jais siekiama panašių tikslų, todėl juos galima laikyti tos pačios medžio šakos vaisiais.

³²⁰ UNIDROIT Principles on International Commercial Contracts, 1994, <<https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-1994>>.

³²¹ Angliškoje teisinėje literatūroje šis principas dar vadinamas sutarties šventumo principu (angl. *sanctity of a contract*) taip pabrėžiant jo išskirtinę reikšmę. Žr., pavyzdžiui, Hannes Rösler, „Hardship in German Codified Private Law: In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law“, *European Review of Private Law (ERPL)* 15 (2007): 508.

³²² Hein Kötz, *European Contract Law*. Second ed. (New York: Oxford University Press, 2017), 66–69; H. G. Beale, W. D. Bishop, M. P. Furmston, *Cases, Materials and Text on Contract Law*, Third ed. (Oxford: Hart Publishing, 2019), 341–342.

³²³ Tomas Chochrin, „Vienašalis sutarties nutraukimas kaip kraštutinė savignyos priemonė“ (daktaro disertacija, Vilnius, 2019), 35.

Kadangi UNIDROIT principai yra reikšmingiausias šaltinis aiškinant bendrąsias sutarčių teisės nuostatas, kaip tik jų idėjomis reikia remtis taikant nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutus. Todėl siekiant suvaldyti pandemijos padarinius komercinių ir civilinių sutarčių kontekste labai reikšmingas Tarptautinio privatinės teisės vienodinimo instituto sekretoriato 2020 m. vasarą išleistas aiškinamasis raštas (toliau – UNIDROIT aiškinamasis raštas)³²⁴, kuriame atskleista, kaip taikyti nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutus COVID-19 kontekste. Šiame aiškinamajame rašte pateikiama sekretoriato pozicija yra liberalesnė minėtų sutarčių teisės institutų atveju negu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Manytina, kad jeigu vadovautumėmės iki šiol formuojama itin griežta kasacinio teismo praktika, jokie pandemijos padariniai sutarčių vykdymo klausimais negalėtų būti efektyviai šalinami. Ši pozicija išsamiai pagrįdžiama antroje šio skyriaus dalyje. Manytina, kad UNIDROIT aiškinamasis raštas jau netrukus turės didelį poveikį kaip negriežtosios teisės įrankis, įkvepiantis teismus aiškinant nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutus. Dėl Lietuvos CK specifikos šis šaltinis turėtų būti itin aktualus ir Lietuvos teismams.

2.1.2. Nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutų santykio problema

Praktikoje pagrindinis sutarčių teisės iššūkis – ar nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutai gali būti efektyvus įrankis siekiant šalinti pandemijos sukurtą sutarčių vykdymo disbalansą. Prieš pradėdant šių dviejų gynybos būdų taikymo galimybių analizę COVID-19 kontekste svarbu pažymėti, kad nei pati pandemija, nei jos sukelti padariniai, tokie kaip karantino režimas, keliavimo apribojimai ir pan., patys savaime negali būti laikomi nei *force majeure*, nei *clausula rebus sic stantibus*. Ar šalinant pandemijos padarinius sutarčių vykdymo kontekste galima remtis šiais gynybos būdais, priklausys nuo konkrečios sutarties sąlygų ir jai vykdyti reikšmingų faktinių aplinkybių. Šiuo atveju pagal analogiją galima remtis kasacinio teismo per 2008–2012 m. buvusią pasaulinę ekonomikos krizę pateiktais išaiškinimais. *Force majeure* klausimu buvo nurodyta, kad

³²⁴ Note of the UNIDROIT Secretariat on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the COVID-19 Health Crisis, <<https://www.unidroit.org/english/news/2020/200721-principles-covid19-note/note-e.pdf>>.

„ekonominės krizės situacija *per se* nereiškia nenugalimos jėgos fakto, dėl kurio visuotinai atleidžiama nuo sutartinių prievolių vykdymo ir sutarčių nevykdymo teisinių padarinių. CK 6.212 straipsnyje įtvirtintos nenugalimos jėgos sąlygos (požymiai) turi būti konstatuojami kiekvienu konkrečiu atveju individualiai, o *force majeure* besiremianti sutarties šalis privalo įrodyti, kad nenugalimos jėgos sąlygos egzistuoja būtent jos atžvilgiu“³²⁵. Tą pačią praktiką kasacinis teismas suformavo ir *rebus sic stantibus* taikymo klausimu: „Sutarties šalies finansinės būklės pablogėjimas dėl ekonominės krizės savaime nėra pagrindas taikyti CK 6.204 straipsnio nuostatas; lygiai taip pat konstatavimas, jog ir kita sutarties šalis patyrė neigiamų ekonominės krizės padarinių, nėra pagrindas netaikyti šio straipsnio. Ekonominės krizės situacija *per se* nereiškia sutartinių prievolių pusiausvyros pažeidimo, tačiau ji nepripažintina ir absoliučiu pagrindu, dėl kurio reikalavimai pripažinti jos įtaką sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimui visais atvejais turėtų būti atmetami. Kadangi ekonominė krizė nevienodai paveikia įvairius verslo sektorius, tai pasauliniu ir nacionaliniu mastu kilusios ekonominės krizės įtaka sutartiniams santykiams ir jos sukelti konkrečios sutarties vykdymo suvaržymai kiekvienoje byloje nustatytini ir vertintini individualiai. Ekonominė krizė ar kitas sutarties vykdymo sąlygų pasikeitimas ne visada sudaro pagrindą keisti sutartį – ji gali būti keičiama, jeigu toks pasikeitimas yra itin reikšmingas – iš esmės pakeičia sutartinių prievolių pusiausvyrą.“³²⁶

Nors nei žvelgiant lyginamuoju, nei nacionaliniu aspektu dėl praėjusio trumpo laiko tarpo dar nėra aukštesniųjų teismų praktikos (2021 m. gruodžio 31 d.), kuri būtų skirta minėtų institutų taikymui pandemijos kontekste, praktikoje galima identifikuoti ne vieną problemą, kurią atliepia sutarčių teisės doktrina. Kitoje dalyje atskleidžiama, kaip sutarčių teisė turėtų adaptuotis, kad galėtų susitvarkyti su pandemijos sukeltais išbandymais.

2.1.3. Neįmanomumo įvykdyti sutartį teorijos

Pirmasis ir sudėtingiausias šiuolaikinės sutarčių teisės uždavinys – kaip pasirinkti, kurį iš dviejų minėtų institutų kokiais atvejais taikyti COVID-19 kontekste.

³²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-268/2012; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. spalio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-516/2013.

³²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2014 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2014.

Manytina, klasikinis sutarčių teisės požiūris, kad šiuos institutus reikia atskirti pagal sutartinės prievolės neįmanomumo laipsnį, šiuolaikinėje sutarčių teisėje nėra tinkamas.

Teisės doktrinoje vienas kertinių teorinių nenugalimos jėgos aplinkybių ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms skirtumų yra sutarties vykdymo suvaržymo laipsnis. Tai reiškia, kad, jeigu sutarties neįmanoma įvykdyti, taikytinas nenugalimos jėgos institutas, o jeigu vykdymas iš esmės pasunkėja, bet išlieka įmanomas, suvaržytoje padėtyje atsidūrusi sutarties šalis gali pasinaudoti tik sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutu.³²⁷ Iš tiesų nenugalimos jėgos institutas istoriškai kildinamas iš seno romėniško prievolių teisės principo, nurodančio, kad negalima reikalauti to, kas neįmanoma (lot. *impossibillum nulla obligatio est*).³²⁸ Ši idėja taip pat įtvirtinta CK 6.3 straipsnyje, kuriame nustatyti reikalavimai prievolės dalykui. Šio straipsnio 4 dalyje numatyta, kad prievolės dalyku negali būti tai, kas neįvykdoma. CK komentaro autoriai, aiškindami nenugalimos jėgos institutą, akcentuoja būtent šį skirtumą kaip esminį tarp šių dviejų institutų ir paaiškina: „Dėl sudarius sutartį atsiradusių aplinkybių sutarties objektyviai neįmanoma vykdyti. Jeigu dėl tų aplinkybių tik sunkiau įvykdyti sutartį, bet objektyviai šitai galima padaryti, šalis gali remtis CK 6.204 straipsniu, bet ne komentuojamu [CK 6.212 – *aut. past.*] straipsniu.“³²⁹ Tokią poziciją yra išreiškusi (nors ir ne mokslinėje publikacijoje) S. Palevičienė. Ji nurodė, kad „nenugalimos jėgos institutas <...> yra skirtas situacijoms, jei objektyviai ir tik jei objektyviai sutarties vykdymas tampa tiesiog neįmanomas. <...> Taigi tik visiškai neįmanomumas įvykdyti sutartį gali būti pagrindas visiškai ar iš dalies atleisti šalį nuo sutartinių įsipareigojimų vadovaujantis *force majeure* aplinkybe“³³⁰.

Tokiai pozicijai pritariančių mokslininkų galima rasti užsienio doktrinoje.³³¹

³²⁷ Paulius Zapolskis, „Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarties vykdymui“ (daktaro disertacija, Vilnius, 2012), 116.

³²⁸ Šią sąsają mato ir kiti mokslininkai. Pavyzdžiui, Asta Dambrauskaitė, „Neįmanomumo įvykdyti prievolę įtaka sandorių galiojimui: principo „*impossibillum nulla obligatio est*“ taikymas šiuolaikinėje teisėje“, *Jurisprudencija* 3 (117) (2009): 326.

³²⁹ Valentinas Mikelėnas ir kt., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)* (Vilnius: Justitia, 2003), 284.

³³⁰ Dovilė Murauskienė, Solveiga Palevičienė, „Karantino sąlygomis teisė gins tuos, kurie sąžiningai sieks tarpusavio interesų apsaugos balanso“, *Verslo žinios*, <<https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2020/03/24/karantino-salygomis-teise-gins-tuos-kurie-saziningai-sieks-tarpusavio-interesu-apsaugos-balanso#ix-zz6JjLuRAEP>>.

³³¹ Joseph Perillo, „Force Majeure and Hardship under the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts“, *Tulane Journal of International and Comparative Law* 5 (1997): 15.

Kasacinio teismo praktikoje dviejose nutartyse yra griežtai nurodyta, kad neįmanomumas turi būti objektyvus.³³² Vis dėlto negalime sutikti, kad sutarties vykdymo suvaržymo laipsnio kriterijus šiuolaikinėje sutarčių teisėje yra atribojantis nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo suvaržymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutas.

Šiuolaikinėje sutarčių teisėje neįmanomumas, pateisinantis atleidimą nuo sutarties vykdymo ir sutartinės atsakomybės, nėra visada tik objektyvaus pobūdžio. Pavyzdžiui, Vokietijoje pripažįstama ekonominio (praktinio) neįmanomumo samprata³³³, į kurią bendrosios teisės sistemoje panaši nepraktiškumo doktrina³³⁴. Anglijoje neįmanomumo idėją atspindi frustracijos doktrina³³⁵, apimanti sutarties tikslo žlugimą. Ne tokia griežta kaip *force majeure* JAV sutarčių teisėje yra sutarties nepraktiškumo doktrina. Šios neįmanomumo doktrinos atmainos vertos dėmesio ir COVID-19 pandemijos kontekste, nes sprendžiant, ar viena iš sutarties šalių gali remtis nenugalimos jėgos aplinkybėmis, gali būti racionalu ir sąžininga nesusiaurinti neįmanomumo sampratos iki objektyvios.

2.1.3.1. Praktinio (ekonominio) ir objektyvaus neįmanomumo doktrinų santykis

Praktinio (ekonominio) neįmanomumo samprata buvo išplėtotą Vokietijos sutarčių teisės doktrinoje. Iki 2002 m. prievolių teisės reformos Vokietijos civiliniame kodekse³³⁶ nebuvo nei sutarties vykdymą iš esmės pasikeitus aplinkybėms, nei praktinį neįmanomumą įtvirtinančių taisyklių. Šios taisyklės visų pirma išplėtos teismų praktikoje po to, kai Vokietija pralaimėjo Pirmąjį pasaulinį parą, o tai lėmė reichs-

---

³³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2015 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-25-916/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2010 m. spalio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-370/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2003 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-931/2003.

³³³ Plačiau apie ekonominio neįmanomumo sampratą Hannes Rösler, „Hardship in German Codified Private Law: In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law“, *European Review of Private Law (ERPL)* 15, (2007).

³³⁴ Plačiau apie nepraktiškumo doktriną Edwin Peel, *Treitel The Law of Contract*, 14th ed. (London: Thomson Reuters, 2015), 1049–1055.

³³⁵ Plačiau apie frustracijos doktriną Edwin Peel, *Treitel The Law of Contract*, 14th ed. (London: Thomson Reuters, 2015), 1031–1103.

³³⁶ Vokietijos civilinis kodeksas (BGB) (2019 m. kovo 1 d. redakcija), <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_323.html>.

markės hiperinfliaciją.³³⁷ Pavyzdžiui, po Versalio taikos 1919 m. kainos padidėjo 35 kartus, nei buvo iki karo. O dar po metų jos padidėjo 1475 kartus. Kaip pažymi H. Rösleris, kaip tik šių bylų kontekste išryškėja, kad nenugalima jėga ir sutarties vykdymas iš esmės pasikeitus aplinkybėms yra labai artimai susijusios koncepcijos ir jas atskirti nagrinėjant šias bylas labai sudėtinga.³³⁸

Esant tokioms sąlygoms Vokietijos Aukščiausiasis Teismas sukūrė ekonominio neįmanomumo koncepciją.³³⁹ Šios koncepcijos esmė, kad asmuo neturėtų vykdyti sutarties, kuri jam sukelia neprotingą ir nematomą našta, sugriaunančią sutarties pagrindą. Šią koncepciją galima iliustruoti 100 metų senumo byla.³⁴⁰ 1919 m. gegužę vienas iš malūno-verpyklos bendraturčių sutiko parduoti savo nuosavybės teisių dalį. Nuosavybė visiškai turėjo būti perleista 1920 m. sausio 1 d., kai bus sumokėta pusė kainos. Tačiau per pusmetį nuo tada, kai sutartis buvo sudaryta, iki pirmosios pusės sumos sumokėjimo valiuta nuvertėjo 80 proc. Nepaisydamas šių aplinkybių parduovėjas reikalavo jam perleisti nuosavybės teises. Spręsdamas šią bylą Aukščiausiasis Teismas rėmėsi P. Oertmanno sugalvota žlugusio sutarties pagrindo (vok. *Geschäftsgrundlage*) doktrina.³⁴¹ Sprendžiant dėl sutarties vykdymo įmanomumo pagal šią doktriną reikia atsakyti į klausimą, ar sutarties pagrindas, kurį šalys turėjo omenyje sudarydamos sutartį, nustojo egzistuoti. Šioje byloje buvo prieita prie išvados, kad, žlugus sutarties pagrindui, teismas turi teisę ją modifikuoti, kad atkurtų prievolių įvykdymo pusiausvyrą. Taigi šioje byloje Teismas grąžino bylą nagrinėti žemesnės instancijos teismui ir įpareigojo atkurti sutartinių prievolių pusiausvyrą, laikantis ekonominio neįmanomumo koncepcijos.

Po 2002 m. Vokietijos prievolių teisės reformos šios idėjos įtvirtintos BGB lygmeniu, įtvirtinant kodekso 275 straipsnio 2 dalyje praktinio neįmanomumo koncepciją, o 313 straipsnyje sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms idėjas. Objektivusis neįmanomumas įtvirtintas BGB 275 straipsnio 1 dalyje. Kalbant apie

³³⁷ Dietrich Maskow, „Hardship and force majeure“, *American Journal of Comparative Law* 40 (3) (1992): 659.

³³⁸ Hannes Rösler, „Hardship in German Codified Private Law: In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law“, *European Review of Private Law (ERPL)* 15 (2007): 493.

³³⁹ Hannes Rösler, „Hardship in German Codified Private Law: In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law“, *European Review of Private Law (ERPL)* 15 (2007): 488.

³⁴⁰ Reichsgericht, RGZ 103, 328, 3. Februar 1922, šaltinis: Basil S. Markesinis, Hannes Unberath, Angus C. Johnston, *The German Law of Contract. A Comparative Treatise*, second ed. (Oxford: Hart Publishing, 2006), 797–799.

³⁴¹ Reinhard Zimmermann, Simon Whittaker (eds.), *Good Faith in European Contract Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 557.

praktinį neįmanomumą, manytina, jis yra iš esmės lygus ekonominiam neįmanomumui ir reiškia, kad nors sutartį įvykdyti praktiškai įmanoma, jos vykdymas užkrautų skolininkui neprotingą ekonominę (finansinę) našą. Šią neįmanomumo kategoriją vokiečių sutarčių teisės doktrinoje mėgstama iliustruoti klasikiniu žiedo pirkimo–pardavimo pavyzdžiu³⁴²: sudaroma žiedo pirkimo–pardavimo sutartis, tačiau parduvejui nespėjus jo perduoti pirkėjui, žiedas įkrinta į ežerą. Praktiškai šį žiedą įmanoma rasti ežero dugne, tačiau tai kainuotų neproporcingai brangiau negu pati žiedo vertė. Tokiu atveju skolininko pastangos būtų iš esmės neproporcingos kreditoriaus gausimai naudai. Esant tokiai situacijai skolininkas atleidžiamas nuo sutarties vykdymo dėl praktinio neįmanomumo.

Praktinio (ekonominio) neįmanomumo atveju Vokietijos sutarčių teisėje galimi du rezultatai, t. y. tiek sutarties pabaiga dėl neįmanomumo, tiek sutarties pakeitimas dėl esminio vykdymo suvaržymo. Kyla klausimas, ar mūsų CK 6.212 straipsnis negali tam tikrais atvejais apimti ne tik objektyvaus, bet ir ekonominio neįmanomumo situacijų? CK yra parengtas pagal UNIDROIT principus, kurių oficialiame komentare nenugalimos jėgos atvejai nėra susiaurinami tik iki objektyvaus neįmanomumo. Priešingai, pačiuose UNIDROIT principuose nurodoma, kad gali būti faktinių situacijų, kai sutarties vykdymo esminis suvaržymas ir nenugalimos jėgos atvejai sutampa.³⁴³ UNIDROIT principuose pažymima, kad, esant tokioms sutampančioms situacijoms, sutarties šalis turi pasirinkimo teisę, kuriuo iš šių dviejų institutų pasinaudoti.³⁴⁴ Kad šios situacijos sutaptų, reikia laikytis pozicijos, jog neįmanomumo samprata pagal *force majeure* apimtų ne tik objektyvųjų neįmanomumą. Atskiro pasvarstymo reikalauja ir vadinamasis laikinasis *force majeure* (CK 6.212 straipsnio 2 dalis). Tai yra ypač aktualu COVID-19 pandemijos kontekste, nes dauguma sutarčių, jeigu ir tapo neįvykdomos arba labai sunkiai įvykdomos, tai tik laikinai, t. y. kol bus panaikinti dėl pandemijos nustatyti apribojimai. Toks neįmanomumas vien dėl savo laikino pobūdžio nėra visiškai objektyvus, t. y. sukeliantis automatišką sutartinių prievolių pabaigą pagal CK 6.127 straipsnio 1 dalį.

2020 m. vasarą išleistame UNIDROIT principų aiškinamajame rašte dėl jų tai-

³⁴² Basil S. Markesinis, Hannes Unberath, Angus C. Johnston, *The German Law of Contract. A Comparative Treatise*. second ed. (Oxford: Hart Publishing, 2006), 413; Philip Ridder, Marc-Philippe Weller, „Unforeseen Circumstances, Hardship, Impossibility and Force Majeure under German Contract Law“, *European Review of Private Law* 3 (2014): 376.

³⁴³ UNIDROIT Principles on International Commercial Contracts, 2016, <<https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>>, 222.

³⁴⁴ UNIDROIT Principles on International Commercial Contracts, 2016, <<https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>>, 222.

kymo COVID-19 pandemijos kontekste taip pat buvo nedviprasmiškai nurodyta, kad „neįmanomumas“ neturėtų būti suprantamas pažodžiui, o tiesiog šalims neturi būti galimybės kontroliuoti sutarties vykdymo suvaržymą. Pavyzdžiui, jeigu valstybė uždraudžia eksportą dėl COVID-19 ir tai suvaržo sutarties šalies galimybę gauti žaliavų, kurių galima gauti vos ne išimtinai iš eksportą uždraudusios valstybės, tai egzistuoja visi sutarties vykdymo suvaržymo kriterijai, atitinkantys tiek nenugalimą jėgą, tiek sutarties vykdymo suvaržymą iš esmės pasikeitus aplinkybėms. Aplinkybė, kad šių žaliavų būtų galima gauti iš kito šaltinio, tačiau tai sukeltų didelius apsunkinimus ir kainuotų gerokai brangiau, galėtų būti laikoma ne tik kaip sutarties įvykdymo neįmanomumas, bet ir esminis sutartinių prievolių pusiausvyros pasikeitimas.³⁴⁵

Ekonominį neįmanomumą lyginant su esminiu prievolių disbalansu pagal CK 6.204 straipsnio 2 dalį, sutarties įvykdymo kainos padidėjimas arba sumažėjusi iš sutarties gaunama nauda iš esmės matuojama analogiškai kaip ir ekonominis neįmanomumas, t. y. tarp sutarties vykdymo išlaidų ir iš jos gaunamos naudos turi būti šokiruojantis, nesąžiningas ir neracionalus skirtumas. Pavyzdžiui, 1994 m. UNIDROIT principų redakcijoje, tikėtina, esminis pasikeitimas buvo iliustratyviai pateikiamas kaip sutarties įvykdymo kainos padidėjimas arba iš sutarties gaunamos naudos sumažėjimas daugiau negu 50 proc. Tačiau vėlesnėse UNIDROIT principų redakcijose (2004, 2010 ir 2016 m.) šios iliustracijos atsisakyta. Taip atsitiko todėl, kad teisės doktrinoje toks iliustratyvus skaičius buvo stipriai kritikuojamas kaip per mažas.³⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienintelėje byloje yra pritaikęs sutarties įvykdymo suvaržymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutą. Toje byloje problema kilo dėl to, kad dėl 2008 m. ekonomikos krizės komercinės patalpų nuomos vidutinė kaina rinkoje tapo 33 Lt už kvadratinį metrą, o tarp ginčo šalių sudarytos nuomos sutarties kaina buvo 50 Lt už kvadratinį metrą.³⁴⁷ Toks kainų skirtumas tarp 33 Lt ir 50 Lt niekaip negalėtų būti laikomas nei esminiu prievolių įvykdymo suvaržymu (nes neatitinka net minimalios pavyzdinės 50 proc. ribos), nei ekonominiu (praktiniu) neįmanomumu. Manytina, kad, siekiant taikyti sutarties vykdymo suvaržymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutą, sutarčių vykdymo disbalansas turėtų būti

³⁴⁵ Note of the UNIDROIT Secretariat on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the COVID-19 Health Crisis, <<https://www.unidroit.org/english/news/2020/200721-principles-covid19-note/note-e.pdf>>, 24.

³⁴⁶ Stefan Vogenauer, *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*, second ed. (Oxford: Oxford University Press, 2015), 816.

³⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-265/2011.

gana artimas ekonominiam neįmanomui. Tik tokiu atveju būtų pateisinama teismo intervencija modifikuojant, ar nesant galimybių to protingai padaryti, nutraukiant sutartinius santykius. Tačiau akivaizdu, kad prievolių disbalansui pagal CK 6.204 straipsnio 2 dalį artėjant link ekonominio neįmanomumo nyksta nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo suvaržymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms riba.

Tai, kad ekonominis neįmanomumas gali patekti tiek į nenugalimos jėgos, tiek į sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms apimtį, disertacijoje nurodė ir P. Zapolskis. Jis padarė išvadą: „*Rebus sic stantibus* ir *force majeure* doktrinų atribojimas remiantis sutarties vykdymo suvaržymo lygmens kriterijumi yra komplikuoatas, nes nėra aiškių parametrų tokiam atribojimui atlikti. Išskirtinai *force majeure* doktrina turėtų būti taikoma tik absoliutaus neįmanomumo atvejais, o „ekonominio neįmanomumo“ arba itin brangiai kainuojančio įvykdymo atvejais nukentėjusiai šaliai turėtų būti suteikta galimybė pasirinkti, kurią doktriną taikyti.“³⁴⁸ Įdomi aplinkybė, kad S. Palevičienė 2013 m. rašė kiek kitaip, t. y. nesilaikė pozicijos, kad nenugalimos jėgos institutą galima taikyti tik esant objektyviam neįmanomumui. Ji teigė: „Savo prigimtimi *rebus sic stantibus* ir *force majeure* institutai yra giminingi, ypač kai šiuolaikinėje doktrinoje *force majeure* yra suprantamas labai plačiai, t. y. ne tik kaip apimantis atvejus, kai sutarties vykdymas tampa nei fiziškai, nei teisiškai neįmanomas, tačiau ir atvejus, kai teoriškai sutarties vykdymas yra įmanomas, tačiau praktinis jo įgyvendinimas tampa sudėtingas ir ekonomiškai neefektyvus.“³⁴⁹ Galima tik pritarti tokioms P. Zapolskio ir S. Palevičienės nuomonėms. Iš tiesų šiuolaikinėje sutarčių teisėje galimybė skolininkui gintis nenugalimos jėgos aplinkybėmis būtų pernelyg susiaurinta, jeigu ji būtų taikoma tik objektyvaus neįmanomumo situacijoms. Kita vertus, prievolių disbalanso artimumas ekonominiam neįmanomumui gali būti rodiklis sprendžiant, ar egzistuoja esminis prievolių vykdymo suvaržymas.

2.1.3.2. Sutarties tikslo frustracijos doktrinos įtaka už bendrosios teisės sistemos ribų

Anglijos sutarčių teisėje nėra pripažįstamas sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutas. Į nenugalimą jėgą panašiausia yra frustracijos dok-

³⁴⁸ Paulius Zapolskis, „Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarties vykdymui“ (daktaro disertacija, Vilnius, 2012), 180.

³⁴⁹ Dangutė Ambrasienė, Solveiga Cirtautienė, Asta Dambrauskaitė ir kt., *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste* (Vilnius: Justitia, 2013), 311.

trina. Ji išvystyta XIX a. iš numanomų sąlygų doktrinos *Taylor v Caldwell* byloje.³⁵⁰ Kilo problema dėl to, kad nuomotojas išnuomojo koncertų salę keturiems pasirodymams, tačiau dar iki pirmojo pasirodymo dienos koncertų salė sudegė. Taigi kilo ginčas dėl tolimesnio sutarties vykdymo, kai buvo sunaikintas jos objektas. Teismas priėmė sprendimą, kad šioje situacijoje abi šalys turi būti atleistos nuo sutarties vykdymo, nes, kaip nurodė teisėjas Blackburnas, „[s]utarčių, kurių tinkamas vykdymas priklauso nuo tęstinio asmens ar daikto egzistavimo, atveju laikytina, kad yra numanoma, jog daikto ar asmens žuvimas sąlygoja pateisinamą sutarties vykdymo neįmanomumą“³⁵¹. Paprastai tariant, suformuluota mintis, kad sutartyje yra numanoma sąlyga, kuri nebesaisto jos šalių, jeigu ją vykdyti tampa neįmanoma.³⁵² Vėliau frustracijos doktrina buvo išplėsta ne tik siejant jos taikymą su objektyviuoju sutarties vykdymo neįmanomumu, bet ir tais atvejais, kai žlunga sutarties tikslas, t. y. įvyksta tikslo frustracija. Šį atvejį puikiai iliustruoja garsioji *Krell v Henry* byla.³⁵³ Byloje nurodoma, kad atsakovas dviem dienoms išsinuomojo butą Pal Malo gatvėje Londone su vaizdu į aikštę, kurioje turėjo vykti karaliaus Edvardo VII karūnavimo procesija. Nuomos tikslas buvo aiškus – stebėti karūnavimo procedūrą. Tačiau, jau sudarius sutartį, karalius susirgo, o karūnavimo procedūra buvo atidėta. Nors objektyviuoju požiūriu nuomos sutartis galėjo būti vykdoma, t. y. nuomininkas galėjo suteikti patalpas nuomotojui sutartu laikotarpiu, tačiau tikslas, dėl kurio buvo sudaryta sutartis, žlugo. Tuo remiantis abi šalys buvo atleistos nuo sutarties vykdymo ir sutartinės atsakomybės.

Svarstyтина, ar tokio pobūdžio sutarties vykdymo suvaržymas, kaip sutarties tikslo žlugimas, gali patekti į nenugalimos jėgos ar sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms Lietuvos sutarčių teisėje atvejus. Dėl COVID-19 pandemijos įvesto karantino komercinių patalpų nuomos sektorius patyrė labai sunkius sutarčių vykdymo išbandymus. Nemažai verslų, kurie išsinuomojo patalpas komercinei veiklai, negalėjo naudoti šių patalpų pagal paskirtį, nes verslai buvo sustabdyti. Prekybos atvejais galima svarstyti alternatyvas, tokias kaip prekyba internetu³⁵⁴, tačiau pandemijos sąlygomis daugybė paslaugų (pavyzdžiui, sporto, sveikatos priežiūros,

³⁵⁰ *Taylor & Anor v Caldwell & Anor* [1863] EWHC QB J1 (6 May 1863).

³⁵¹ *Taylor & Anor v Caldwell & Anor* [1863] EWHC QB J1 (6 May 1863).

³⁵² John Cartwright, *Contract Law. An Introduction to the English Law of Contract for the Civil Lawyer*, 3rd ed. (Oxford: Hart Publishing, 2016), 262.

³⁵³ *Krell v Henry* [1903] 2 KB 740.

³⁵⁴ Nors ir tai negali būti laikoma visaverte alternatyva, nes verslas renkasi patalpas pagal jų vietą, pavyzdžiui, prekybos centruose, kurie generuoja nuolat ten besilankančių klientų srautus.

grožio, maitinimo) objektyviai nebegalėjo būti teikiamos. Tokioje situacijoje nuomotojas nors ir suteikia patalpas, jų laikinai neįmanoma naudoti nuomininko siekiamam komerciniam tikslui. Sprendžiant, ar sutarties tikslo laikinas žlugimas patenka į nenugalimos jėgos instituto taikymo sritį, lengviausia atsakyti neigiamai nurodant, kad CK 6.212 straipsnyje viena iš *force majeure* išimčių laikoma negalėjimas vykdyti finansinių įsipareigojimų. Vadovaujantis tokia logika, nuomotojui nesvarbu, ar nuomininkas gali naudotis patalpomis pagal jų paskirtį, svarbu, kad mokėtų nuompinigius (vykdytų piniginę prievolę, kuri patenka į finansinių įsipareigojimų kategoriją). Tačiau kyla klausimas, ar sąžininga nuomininkui perkelti visą riziką, kai jis dėl objektyvių priežasčių negali gauti tos naudos, kurios siekė sudarydamas sutartį, t. y. sutarties objektu esančiose patalpose vykdyti komercinę veiklą. Išplėtus nenugalimos jėgos taikymo apimtį, apimant sutarties tikslo (laikiną) žlugimą būtų įmanoma apsaugoti nuomininkus nuo šių itin neigiamų ekonominių padarinių. Derėtų pažymėti, kad patys anglosaksai nepripažįsta tokio dalyko kaip laikina frustracija, laikoma, kad ji visiškai sužlugdo sutarties tikslą arba kad jos nėra. Tačiau manome, kad tai neturėtų trukdyti laikino sutarties tikslo žlugimą laikyti viena iš neįmanomumo ar sutarties vykdymo suvaržymo formų.

Manytina, kad sutarties tikslo žlugimas taip pat galėtų būti priskiriamas prie sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms. Šiuo atveju laikinai iš esmės sumažėja iš sutarties gaunamas įvykdymas, t. y. nors patalpos teisiškai yra nuomininko dispozicijoje, faktiškai jų negalima naudoti pagal sutarties paskirtį.

Suprantama, kad sutarties tikslo žlugimo idėjos nėra artimos Lietuvos, kartu ir kontinentinei sutarčių teisės sistemai, tačiau nemanytina, kad jos pernelyg išplėstų nenugalimos jėgos ar sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutus ar (ir) paneigtų jų prasmę. Priešingai, sutarties tikslo žlugimo doktrina atitinka idėją, kad sutartys turi būti vykdomos būtent tokiomis aplinkybėmis, kokiomis buvo susitarta ir numatyta jas vykdyti.

2.1.4. Nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutų tikslai ir sukeliama teisiniai padariniai

Nors abiem institutais siekiama panašių tikslų, t. y. esant tam tikram sutarties vykdymo suvaržymo laipsniui paskirstyti šalims iš šių suvaržymų kylančius neigiamus padarinius, tačiau kaip tai pasiekama ir to rezultatas teisine prasme yra skirtingas.

Nenugalimos jėgos atveju, kaip ir pažodžiui nurodyta CK 6.212 straipsnio 1 dalyje, pirmiausia siekiama išvengti sutartinės atsakomybės dėl pateisinančių aplinkybių. Šiuo atveju, nors ir egzistuoja visos sutartinės atsakomybės sąlygos, skolininkas yra atleidžiamas nuo sutartinės atsakomybės už prievolių neįvykdymą nenugalimos jėgos pagrindu. Svarbu pažymėti, kad, kai sprendžiamas atleidimo nuo sutartinės atsakomybės klausimas, nugalimos jėgos institutas taikomas tik prievolės užtikrinti rezultatą atveju. Esant prievolei dėti maksimalias pastangas (CK 6.200 straipsnio 4 dalis) šis institutas netaikomas, nes egzistuojant analogiškomis nenugalimai jėgai aplinkybėms nėra skolininko kaltės ir neteisėtų veiksmų kaip sutartinės atsakomybės sąlygų.³⁵⁵

Nenugalima jėga sukelia skirtingus teisinius padarinius priklausomai nuo jos pobūdžio laiko prasme. Tai yra, jeigu nenugalima jėga yra nuolatinio pobūdžio, pavyzdžiui, žuvus sutarties objektui, tokiu atveju sutartinės prievolės pasibaigia automatiškai CK 6.127 straipsnio 1 dalies pagrindu.³⁵⁶ Kitokia situacija yra laikinojo *force majeure* atveju. Esant tokiai situacijai sutartinės prievolės savaimė nepasibaigia, tiesiog suspenduojamas jų vykdymas tam laikotarpiui, kol egzistuoja laikinojo *force majeure* aplinkybės.³⁵⁷ Taigi, esant laikinosioms nenugalimos jėgos aplinkybėms, pavyzdžiui, prie kurių priskirtume tam tikrų sutartinių įsipareigojimų vykdymo neįmanomumą dėl COVID-19, tokių sutartinių prievolių vykdymas suspenduojamas. Tai yra savotiška sutarties vykdymo sustabdymo instituto atmaina, kuri skolininko prievolinių įsipareigojimų prasme įvyksta automatiškai.³⁵⁸ Gali pasitaikyti situacijų, kai dėl nenugalimos jėgos aplinkybių kreditorius negaus to, ką tikėjosi gauti sudarydamas sutartį. Tai yra sutartinių įsipareigojimų suspendavimas ir atidėjimas vykdyti, iki išnyks neįmanomumas, gali lemti esminį sutarties pažeidimą CK 6.217 straipsnio 2 dalies prasme. To pavyzdžiai galėtų būti įvairūs renginiai, koncertai ir pan., kurių atidėtos datos jų dalyviams ateityje gali būti tiesiog netinkamos. Tokiu atveju kreditorius turi teisę nutraukti sutartį dėl esminio jos pažeidimo CK 6.212 straipsnio 4

³⁵⁵ Plačiau apie tai: Tomas Chochrin, „Vienašalis sutarties nutraukimas kaip kraštutinė savignyos priemonė“ (daktaro disertacija, Vilnius, 2019), 68–72; Stefan Vogenauer, *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*, second ed. (Oxford: Oxford University Press, 2015), 865.

³⁵⁶ Tomas Chochrin, „Vienašalis sutarties nutraukimas kaip kraštutinė savignyos priemonė“ (daktaro disertacija, Vilnius, 2019), 62.

³⁵⁷ Mahmoud Reza Firoozmand, „Changed Circumstances and Immutability of Contract: A Comparative Analysis of Force Majeure and Related Doctrines“, *Business Law International* 8 (2) (2007): 166.

³⁵⁸ Atitinkamai kreditorius savo priešpriešinius įsipareigojimus gali sustabdyti CK 6.212 straipsnio 4 dalies ir CK 6.207 straipsnio pagrindu.

dalis ir CK 6.217 straipsnio 2 dalies pagrindu. Skolininko įsipareigojimų automatinis suspendavimas reiškia, kad esant laikinosioms nenugalimos jėgos aplinkybėms tuo metu kreditorius neturi teisės reikalauti vykdyti sutartines prievolės natūra (CK 6.213 straipsnis). Todėl galima teigti, kad nenugalimos jėgos institutas atleidžia tiek nuo sutartinės atsakomybės, tiek nuo paties sutarties (laikino) nevykdymo. Taigi apibendrinant teigtina, kad esant *force majeure* aplinkybėms 1) skolininkas atleidžiamas nuo sutartinės atsakomybės; 2) esant nuolatiniam neįmanomumui sutartinės prievolės pasibaigia, o laikinam – suspenduojamas skolininko prievolių vykdymas; 3) suspendavimas užkerta kelią kreditoriui reikalauti iš skolininko įvykdyti sutartines prievolės natūra; 4) jeigu laikinasis neįmanomumas perauga į esminį sutarties pažeidimą, kreditorius turi teisę vienašališkai nutraukti sutartį.

Sutarties vykdymo suvaržymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutu siekiama kitokių tikslų. CK 6.204 straipsnio 3 dalis nustato: „Kai sutarties įvykdymas sudėtingesnis, nukentėjusi sutarties šalis turi teisę kreiptis į kitą šalį prašydama sutartį pakeisti.“ CK 6.223 straipsnio 3 dalis įsakmiai nurodo, kad negalima kreiptis į teismą su reikalavimu pakeisti sutartį, jeigu nebuvo laikytasi įstatyme nustatytos ikiteisminės sutarties pakeitimo tvarkos. Kasacinis teismas griežtai laikosi šio reikalavimo.³⁵⁹ Tai reiškia, kad, visų pirma, šis institutas įtvirtina šalių pareigą bendradarbiauti ir ieškoti kompromisinio problemos sprendimo nesikreipiant į teismą. Bendradarbiavimo pareiga turi būti įgyvendinta ne deklaratyviai, t. y. šalis, besikreipianti į teismą, turi sugebėti pagrįsti, jog iš tiesų bandė derėtis ir siekti kompromiso dėl sutarties pakeitimo su savo kontrahentu. Sąžiningumo principas ir iš jo kylanti bendradarbiavimo pareiga lemia, kad nukentėjusioji šalis turi nuoširdžiai tikėti, kad egzistuoja esminio sutarties vykdymo suvaržymo aplinkybės, ir negali naudoti šio gynybos būdo išimtinai kaip taktinio manevro siekdama persiderėti sutarties sąlygas. Bendradarbiavimo pareigos laikymasis yra itin svarbus, nes pačių šalių tarpusavio nuolaidomis pasiektas kompromisas, pavyzdžiui, laikinai sumažinant patalpų nuomos kainą ar kitaip išdėstant nuomos mokesčio mokėjimą, visada bus geresnis negu teismo intervencija į šalių sutartinius santykius primetant šalims tokias sutarties vykdymo sąlygas, dėl kurių joms pačioms nepavyko susitarti. Jos laikymasis taip pat užtikrina, kad šalys neperkraus teismų reikalavimais dėl sutarčių sąlygų pakeitimo, o tai pandemijos metu gali būti papildoma problema teismų sistemai ir taip apsunkinti teismų darbą.

³⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2013 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-240/2013.

Taikant *rebus sic stantibus* institutą siekiama pakeisti sutartį arba ją nutraukti. Teorijoje ir teismų praktikoje laikantis *favor contractus* principo pirmiausia akcentuojamas sutarties pakeitimo pirmenybė, o ne nutraukimas³⁶⁰. Nesuabsoliutinant sutarties pakeitimo prieš sutarties nutraukimo galimybę, gali būti įvairių būdų pakeisti sutarties sąlygas. Pavyzdžiui, jeigu sutartis negali būti vykdoma laikinai dėl įvestų karantino ribojimų, kai dėl to užstringa tiekimo grandinės, teismas gali pratęsti sutarties įvykdymo terminus, jeigu tai nesugriautų sutarties tikslo, t. y. jei griežtas sutarties vykdymo terminas nebuvo esminė sutarties sąlyga. Minėta, kad teismas galėtų sumažinti nuomos mokesčių karantino laikotarpiui ar išdėstyti jo mokėjimą vėlesniais terminais. Nuomos mokesčių būtų galima sumažinti tokiose situacijose, kai nuomojamų patalpų atveju įvyksta ne visiška, o dalinė frustracija, pavyzdžiui, kai restoranas išsinuomoja patalpas Vilniuje, kuriame gerai išvystyta maisto į namus pristatymo infrastruktūra, todėl nuomininkas gali gaminti tose patalpose maistą ir pristatyti jį klientams į namus. Tokioje situacijoje funkcinio požiūriu *force majeure* instituto taikymas sustabdant sutarties vykdymą ir atleidžiant nuo sutartinės atsakomybės arba sutarties nutraukimas CK 6.204 straipsnio pagrindu neatrodytų proporcingas kitos šalies (nuomotojo) interesų atžvilgiu.

Svarbu pažymėti, kad tiek šalims pačioms persiderant, tiek keičiant sutarties sąlygas teismui padedant, toks pakeitimų rezultatas turi sugrąžinti prarastą, sutarties sudarymo metu egzistavusią sutartinių įsipareigojimų pusiausvyrą. Todėl į sutarties sąlygų pakeitimus neturi būti žiūrima kaip į „naują pradžią“ ir galimybę persiderėti sutarties sąlygas *ex novo*. Į pakeitimus turi būti žiūrima kaip į galimybę sudėlioti priešpriešinių teisių ir pareigų pusiausvyrą laikantis proporcijos, kuri egzistavo sudarant sutartį³⁶¹. Kaip tik šios pusiausvyros nustatymas, kuris būtų proporcingas sutarties vykdymui, jeigu nebūtų pandemijos aplinkybių, yra sudėtingiausia užduotis tiek šalims pačioms derantis dėl sutarties sąlygų pakeitimo, tiek jas keičiant teismo sprendimu.

Apibendrinant sakytina, kad, kaip nurodoma UNIDROIT aiškinamajame rašte, šalys, kurių sutartinių įsipareigojimų vykdymas iš esmės suvaržomas, turi teisę pasirinkti, kurį iš dviejų minėtų gynybos būdų taikyti. Tuo atveju, jeigu šalis naudojasi *force majeure*, jos sutartinių įsipareigojimų vykdymas yra suspenduojamas ir ji lai-

³⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-306/2012.

³⁶¹ Note of the UNIDROIT Secretariat on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the COVID-19 Health Crisis, <<https://www.unidroit.org/english/news/2020/200721-principles-covid19-note/note-e.pdf>>, 21.

kinai atleidžiama nuo sutartinės atsakomybės, o kita šalis tokiu atveju gali nutraukti sutartį, jeigu šis suspendavimas virsta esminiu sutarties pažeidimu. Kita vertus, jeigu šalis nusprendžia naudotis *rebus sic stantibus*, jos pagrindinis tikslas yra persiderėti dėl sutarties sąlygų ir išsaugoti sutartinius santykius naujomis sąlygomis³⁶² ar nutraukti sutartį. Kita vertus, manytina, kad šiose situacijose yra itin svarbus teismo vaidmuo vertinant, kuris iš šalių pasirinktų šių dviejų gynybos būdų yra adekvatesnis, proporcingesnis ir labiau atitinka sąžiningumo principo keliamus reikalavimus. Todėl taikant vieną iš šių gynybos būdų COVID-19 pandemijos kontekste reikia ieškoti abiejų šalių interesų pusiausvyros neperkeliant visos pandemijos sukeltamų neigiamų padarinių naštos vienai iš sutarties šalių. Būtent tokį lankstų požiūrį į šių dviejų gynybos būdų santykį rekomenduotina taikyti teismams. Klasikinis požiūris, kad šie du gynybos būdai pirmiausia atribojami pagal sutartinių prievolių įvykdymo neįmanomumo laipsnį, nebeatitinka nūdienos realijų. Todėl teismams yra būtina laikytis funkcinio požiūrio taikant šiuos gynybos būdus.

2.1.5. Nenumatomumo kriterijaus taikymo problema COVID-19 pandemijos kontekste

Norint taikyti tiek *force majeure*, tiek *clausula rebus sic stantibus* kaip gynybos būdus būtina konstatuoti, kad šalys, sudarydamos sutartį, negalėjo protingai numatyti pandemijos ir jos sukeltų padarinių. Pačios aplinkybės, padarančios sutarties vykdymą neįmanomą ar iš esmės suvaržytą, gali egzistuoti ir sutarties sudarymo metu, tačiau šalys gali apsiginti minėtais gynybos būdais, jeigu sugeba pagrįsti, kad jos negalėjo protingai numatyti šių aplinkybių.

Gali kilti klausimas, ką reiškia *protingas* nenumatomumo standartas. Atsakant į šį klausimą negalima nueiti į kraštutinius ir remtis pavyzdžiui, epidemiologijos mokslu. Pavyzdžiui, vienas garsiausių JAV epidemiologų M. Osterholmas, dabar patarinėjantis JAV prezidentui J. Bidenui, dar 2017 m. išleistoje knygoje „Mirtiniausias ginklas: mūsų karas prieš mikrobus žudikus“ pagrindė, kad ateityje mūsų laukia galimos koronavirusų šeimos sukeltos pandemijos, kurios atkeliaus iš Kinijos.³⁶³ Nors per pastaruosius dešimtmečius siautėjo kiti koronavirusų šeimos atstovai

³⁶² Note of the UNIDROIT Secretariat on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the COVID-19 Health Crisis, <<https://www.unidroit.org/english/news/2020/200721-principles-covid19-note/note-e.pdf>>, 24.

³⁶³ Michael Osterholm, Mark Olshaker, *Deadliest Enemy: Our War Against Killer Germs* (Boston: Little,

(SARS ir MERS), vien dėl to negalima laikyti, kad tokio masto COVID-19 pandemiją ir jos padarinius galėjo numatyti vidutiniškai protingas ir atidus asmuo. H. Stollas siūlo tokį protingo nenumatomumo standartą: „[A]smuo, stovintis tarp pesimisto, numatančio visokio pobūdžio nelaimės, ir optimisto, kuris niekada nesitiki nelaimių, turėtų būti protingo nenumatomumo matas“³⁶⁴.

Manytina, kad šiuo atveju standartą, kokios buvo šalių galimybės numatyti pandemiją ir jos sukeltus padarinius, turės nustatyti aukščiausieji teismai. Su analogiška užduotimi Lietuvos kasacinis teismas sėkmingai susitvarkė 2008–2012 m. pasaulinės ekonomikos krizės kontekste. Pavyzdžiui, vienoje byloje teismas nurodė: „Nuo 2008 m. pasaulio, kartu ir Lietuvos, ekonomikoje įvyko drastiškų pokyčių, kurie turėjo didelę įtaką nekilnojamojo turto, darbo ir kitoms rinkoms, įmonių veiklai, vartojimui. Pažymėtina, kad buvus galimybei tokius pokyčius prognozuoti, nebūtų kilę tokio masto neigiamų padarinių visai šalies ekonomikai. <...> Dėl to teisėjų kolegija sutinka su atsiliepimo į kasacinį skundą argumentais, kad tikimybė, jog ieškovas negalėjo numatyti tokio masto ekonominės krizės, yra daug didesnė, nei tikimybė, jog galėjo. Pažymėtina, kad tai patvirtina ir ilgas laikotarpis nuo nuomos sutarties sudarymo bei pakeitimo momento (atitinkamai – 2002 m. ir 2004 m.) iki ekonominės krizės pradžios (2008 m.)“³⁶⁵.

2019 m. gruodžio 31 d. Uhano regiono sveikatos komisija pranešė apie nemažai pneumonijos atvejų, kurie buvo siejami su nauja koronaviruso rūšimi. 2020 m. sausio 13 d. pirmasis užsikrėtimas buvo patvirtintas už Kinijos ribų, t. y. Tailande. 2020 m. sausio 30 d. PSO išreiškė viešą susirūpinimą tarptautiniu mastu. Tą dieną pasaulyje buvo nustatyti 7818 užsikrėtimo atvejų, didžioji dalis Kinijoje, 82 iš jų už Kinijos ribų aštuoniolikoje kitų valstybių. Maždaug šiuo laikotarpiu viešojoje erdvėje atsirado vis daugiau informacijos apie viruso plitimą Kinijoje. Italijoje virusas pradėjo plisti 2020 m. vasario pradžioje, o pirmosios mirtys nuo COVID-19 buvo 2020 m. vasario 22 d. Kaip tik 2020 m. sausio pabaiga–vasario pradžia yra tas laikotarpis, kai viešojoje erdvėje matėsi vis daugiau pavojaus signalų dėl galimos globalinės pandemijos. Per šį laikotarpį vidutiniškai apdairus asmuo jau galėjo protingai numatyti ateinančią pandemiją. Todėl manytina, kad 2020 m. sausio pabaiga–vasario pradžia būtų ta riba, iki kurios galima laikyti, kad pasaulinės pandemijos ir jos padarinių,

---

Brown and Company, 2017), 159–177.

³⁶⁴ Esra S. Kiraz, Esra Y. Ustun, „COVID-19 and force majeure clauses: an examination of arbitral tribunal’s awards“, *Uniform Law Review* 25 (4) (2020): 452.

³⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-265/2011.

tokių kaip karantino režimai, nebuvo galima protingai numatyti. Tai reiškia, kad visų sutarčių, kurios buvo sudarytos iki 2020 m. vasario pradžios, atžvilgiu laikytume, jog jų sudarymo metu nebuvo įmanoma protingai numatyti nenugalimos jėgos ar esminio sutarties vykdymo suvaržymo aplinkybių.

Gali kilti klausimas, ar, pavyzdžiui, po pirmojo karantino įvedus antrąjį, kontrahentai galėtų gintis nenugalimos jėgos ir sutarties esminio suvaržymo vykdymo aplinkybėmis dėl sutarčių, sudarytų po pirmojo karantino pabaigos ar jo metu. Manytina, kad šioje situacijoje tokia gynyba nebebūtų galima, nes pirmasis karantinas ir jo pabaiga vidutiniškai protingam asmeniui negalėjo leisti daryti išvados, kad tai kartu yra ir pandemijos pabaiga.

Tai reiškia, kad *force majeure* ir *clausula rebus sic stantibus* gynybos būdai tampa iš esmės nebeefektyvūs antrojo karantino metu ir po jo, nes nebelieka siurprizinio nenumatomumo veiksnio. Kita vertus, sutarties laisvės principas nedraudžia pačioms šalims sudarant sutartį susitarti dėl vadinamųjų nenugalimos jėgos ar sutarties vykdymo esminio suvaržymo sąlygų (angl. *force majeure clauses*). Jos yra labiau būdingos bendrojoje teisės sistemoje. Jų esmė, kad šalys gali pačios konkrečiai apsibrėžti, kas yra laikoma nenugalima jėga ar esminiu sutarties suvaržymu, ir tada nebus taikomi CK 6.212 ar CK 6.204 straipsniuose įtvirtinti vertinamieji kriterijai. Pavyzdžiui, šalys gali susitarti, kad vyriausybei įvedus apribojimus veiklai, kuri susijusi su šios konkrečios sutarties vykdymu, šalys turi pareigą persiderėti dėl sutarties vykdymo sąlygų. Arba gali susitarti, kad apribojus sutarties dalyku esančią veiklą ilgesniam nei 30 dienų terminui, kiekviena šalis turi teisę vienašališkai nutraukti sutartį. Visos tokio pobūdžio sąlygos teismų turėtų būti laikomos teisėtomis, jeigu jos neprieštarauja sąžiningumo principui.

Apibendrinant sakytina, kad gynyba remiantis nenugalimos jėgos aplinkybėmis ar esminiu sutarties vykdymo suvaržymu galima tik iki 2020 m. vasario pradžios sudarytų sutarčių atveju. Rekomenduotina teismams šią apytikslių datą laikyti atitinkančia protingo nenumatomumo kriterijų. Kadangi šie gynybos būdai vėliau sudarytoms sutartims tampa nebeefektyvūs, galimi problemų sprendimai šalims yra tarpusavio bendradarbiavimas ir vadinamųjų nenugalimos jėgos ar esminio sutarties vykdymo suvaržymo konkrečių sąlygų sutartyje nustatymas.

2.1.6. Įstatyme nustatytų nenugalimos jėgos išimčių pagrįstumo problema COVID-19 kontekste

CK 6.212 straipsnio 1 dalyje įstatymo leidėjas be *force majeure* kriterijų įtvirtino ir šio gynybos būdo taikymo išimtis. Įstatymas įsakmiai nurodo, kad *force majeure* nelaikoma, kai 1) sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių; 2) rinkoje nėra reikalingų prievolei vykdyti prekių; 3) skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles. Šios trys išimtys yra CK rengėjų kūrybos rezultatas, nes nei jokia UNIDROIT principų redakcija, nei kiti negriežtosios teisės šaltiniai nenustato tokių nenugalimos jėgos išimčių. Manytina, kad kodekso autoriai, suformulavę tokias griežtas išimtis, persistengė, o griežtas jų taikymas grynai pagal įstatymo raidę labai smarkiai ir dažnai nepagrįstai apribotų galimybę taikyti nenugalimos jėgos gynybos būdą COVID-19 pandemijos kontekste. Toliau aptartina kiekvienos iš šių išimčių taikymo problematika.

Pirmoji išimtis nustato, kad *force majeure* nelaikoma, jog *sutarties šalis neturi reikiamų finansinių išteklių sutarčiai įvykdyti*. Nors kodekso rengėjai nepaaiškina priežasčių³⁶⁶, kodėl pasirinkta tokia išimtis, manytina, ji įtvirtinta todėl, kad laikomasi pozicijos, jog pinigines prievoles visada įmanoma įvykdyti. Neatsitiktinai CK 6.213 straipsnis, skirtas sutarčiai vykdyti natūra, 1 dalyje nustato, kad pinigines prievoles visada galima reikalauti įvykdyti natūra. Todėl vertinant iš šios perspektyvos ši išimtis atrodo visiškai logiška.

Nors teoriškai pinigines prievoles visada įmanoma įvykdyti, nes pinigai nėra joks unikalus daiktas, tai tiesiog tik atsiskaitymo priemonė, gali kilti klausimas, ką daryti tuo atveju, jeigu viena iš sutarties šalių susiduria su dideliais finansiniais sunkumais kaip tik dėl pandemijos įvestų veiklos ribojimų. Ar tokiu atveju nukentėjusioji nuo pandemijos šalis negalėtų būti atleista nuo sutartinės atsakomybės ir suspenduojamas jos sutartinių įsipareigojimų vykdymas? Manytina, kad ne. Galimybė atleisti nuo sutartinės atsakomybės ir suspenduoti jos vykdymą dėl finansinių išteklių trūkumo būtų pernelyg plati ir neproporcinga priemonė kitos šalies teisių atžvilgiu. Vien tai, kad šalis neturi pinigų, savaime neturėtų pateisinti atleidimo nuo sutartinės atsakomybės net ir tuo atveju, kai tokią padėtį sukėlė pandemija ar jos suvaldymo padariniai. Kita vertus, finansinių išteklių neturėjimo nereikėtų sutapatinti su sutarties tikslo frustracijos atvejais. Pavyzdžiui, tuo atveju, kai nuomininkas ne-

³⁶⁶ Valentinas Mikelėnas ir kt., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)* (Vilnius: Justitia, 2003), 284.

gali naudoti nuomos patalpų pagal paskirtį savo komercinei veiklai, nes buvo įvesti visiški jo veiklos apribojimai ir tų patalpų nuoma tampa beprasmė, tokiu atveju jis galėtų pasinaudoti nenugalima jėga kaip gynybos būdu ir taip išvengti sutartinės atsakomybės už nuomos mokesčio nemokėjimą. Šiuo atveju būtent sutarties tikslo žlugimas, o ne finansinių išteklių neturėjimas (nors šios aplinkybės gali ir sutapti) yra priežastis, leidžianti gintis nenugalimos jėgos aplinkybėmis.

Antroji išimtis nustato, kad *force majeure* nelaikoma, kai *rinkoje nėra reikalingų prievolių vykdyti prekių*. Deja, šios išimties kodekso autoriai taip pat niekaip nepaiškina. Šios išimties taikymo logiką itin sunku pagrįsti, ypač globalinės pandemijos kontekste. Išanalizuokime tokį teorinį pavyzdį. Iki pasaulinės COVID-19 pandemijos praktiškai visa medicininių kaukių ir respiratorių gamyba dėl pigios darbo jėgos buvo sutelkta Kinijoje. Šiai pirmajai pasaulyje įvedus karantiną buvo uždaryti kaukes ir respiratorius gaminantys fabrikai. Lietuvos įmonė A dar prieš pandemią buvo sudariusi ilgalaikę tęstinio vykdymo kaukių pirkimo–pardavimo sutartį su Lenkijos įmone B. Ši medicininės kaukes importuodavo iš Kinijos įmonės C. Ar šio pavyzdžio kontekste būtų pagrįsta užkirsti kelią Lenkijos įmonei gintis nenugalimos jėgos aplinkybėmis, jeigu rinkoje objektyviai dėl pandemijos nėra galimybės įsigyti medicininių kaukių? Arba tokia galimybė egzistuoja, bet tai kainuotų keliolika ar keliasdešimt kartų brangiau. Manytina, tokiu atveju Lenkijos įmonei turėtų būti sudaroma galimybė gintis *force majeure* aplinkybėmis. Tam tikrų prekių necirkulavimas rinkoje faktiškai yra griežčiausia neįmanomumo (objektyvaus) forma. Minėta, prievolių teisėje egzistuojantis senas romėniškas principas *impossibilium nulla obligatio est* būtent siejamas su objektyvaus neįmanomumo atvejais. Neatsitiktinai CK 6.3 straipsnio 4 dalis nustato, kad prievolės dalyku negali būti tai, kas neįvykdoma. Todėl tokia išimtis neleidžia pasinaudoti *force majeure* aplinkybėmis tokiose situacijose, kai tam objektyviai egzistuoja svariausias pagrindas.

Vis dėlto panaši išimtis nėra naujiena tarptautinėje komercinių sutarčių praktikoje. Lyginamojoje sutarčių teisės doktrinoje preziumuojama, kad rūšiniais požymiais apibūdinamų prekių (pavyzdžiui, tokių kaip pramoniniai produktai ar grūdai) pristatymo rizika tenka pardavėjui. Todėl jeigu pardavėjas neturi tokių produktų ar derliaus, jis turi pareigą rasti ir įsigyti alternatyvą rinkoje, kurią perduotų pirkėjui. Tačiau šią prezumpciją galima paneigti pagrindžiant, kad rinkoje visai nėra alternatyvos pirkimo–pardavimo sutarties objektu esančioms prekėms³⁶⁷. Tokia lygina-

³⁶⁷ Stefan Vogenauer, *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*, second ed. (Oxford: Oxford University Press, 2015), 874.

mojoje sutarčių teisėje esanti pozicija atrodo visiškai pagrįsta. Todėl manytina, kad rengiant CK ši išimtis buvo netinkamai suformuluota. Vietoj formuluotės „rinkoje nėra reikalingų prievolei vykdyti prekių“ reikėjo vartoti „skolininkas neturi prekių, reikalingų prievolei įvykdyti“. Tokiu atveju tai reikštų, kad skolininkas, neturėdamas šių prekių, turi ieškoti rinkoje alternatyvos, ir tik konstatavus, kad tokios alternatyvos objektyviai nėra, o jei tokia ir egzistuoja, bet ji sąlygotų ekonominių prievolės įvykdymo neįmanomumą, tada jis galėtų būti atleidžiamas nuo sutartinės atsakomybės remiantis *force majeure* aplinkybėmis. Todėl rekomenduotina teismams, siekiant išvengti nepagrįstų ribojimų dėl COVID-19 pandemijos nukentėjusiems asmenims apsiginti *force majeure* aplinkybėmis, netaikyti šios *force majeure* išimties arba ją taikyti, atsižvelgiant į lyginamojoje sutarčių teisėje egzistuojančią gerąją praktiką.

Trečioji išimtis nustato, kad *force majeure* nelaikoma, kai skolininko kontrahentai pažeidžia savo prievoles. CK autoriai nurodo, kad ši išimtis grindžiama tuo, kad sutarties šalis atsako ir už trečiųjų šalių veiksmus (CK 6.38 straipsnio 4 dalis, 6.246 straipsnio 2 dalis ir 6.257 straipsnis). Iš pirmo žvilgsnio ši išimtis atrodo pagrįsta, nes kreditoriui paprastai neturėtų rūpėti skolininko pasiteisinimai, kad jo skolininkas negali įvykdyti savo sutartinių įsipareigojimų. Todėl pardavėjas (skolininkas) turi pareigą ieškoti alternatyvų rinkoje, kad įvykdytų savo įsipareigojimus pirkėjui. Ši išimtis taikoma tais atvejais, kai egzistuoja vadinamoji sutartinių santykių grandinė.

Vis dėlto gali kilti klausimas, ar pagrįsta šią išimtį taikyti visais atvejais. Manytina, kad ne. Šios išimties sunkų pritaikomumą parodo anksčiau minėtas kaukių pirkimo pavyzdys, kai Lietuvos įmonė A medicines kaukes perka iš Lenkijos įmonės B, kuri jas perka iš Kinijos įmonės C. Tokioje situacijoje *force majeure* aplinkybių veikiami yra du iš trijų sutarčių grandinės dalyviai, t. y. Lenkijos įmonė B, nes neturi alternatyvos rinkoje rasti kaukių, ir Kinijos įmonė C, nes jos fabrikai sustabdyti dėl vietinės valdžios įvestų pandemijai suvaldyti skirtų veiklos apribojimų. 1980 m. Vienos konvencijoje dėl tarptautinio pirkimo–pardavimo sutarčių (toliau – Vienos konvencija) 79 straipsnio 2 dalis reglamentuoja kaip tik tokias situacijas, kai skolininkas negali įvykdyti sutarties dėl to, kad jo kontrahentas jam neįvykdo savo sutartinių įsipareigojimų. Vienos konvencija nustato, kad tuo atveju, kai sutarties šalis neįvykdo sutarties dėl to, kad pastarajai savo turimų sutartinių įsipareigojimų neįvykdo trečiasis asmuo, kuris yra pasitelkiamas įvykdyti dalį ar visą sutartį, tai skolininkas atleidžiamas nuo atsakomybės, jeigu a) jis yra atleistinas nuo atsakomybės dėl nenugalimos jėgos aplinkybių pagal Vienos konvencijos 79 straipsnio 1 dalį; ir b) jeigu trečiasis asmuo, su kuriuo skolininkas yra sudaręs sutartį, būtų atleistas nuo atsako-

mybės, jei jam taikytume 79 straipsnio 1 dalį³⁶⁸. Ši gana sudėtingai skambanti loginė konstrukcija reiškia ne ką kito, o tai, kad esant sutarčių grandinei vis dėlto skolininkas gali būti atleistas nuo atsakomybės tuo atveju, kai jo kontrahentai pažeidžia savo prievoles su sąlyga, kad ir jiems kilusios *force majeure* aplinkybės. Pagal šią Vienos konvencijoje esančią schemą Lenkijos įmonė B būtų atleista nuo atsakomybės, nes *force majeure* aplinkybės neleidžia įvykdyti sutarties ne tik jai, bet ir jos kontrahentei Kinijos įmonei C. Kaip tik toks Vienos konvencijoje įtvirtintas mechanizmas racionaliai pagrindžia šios išimties taikymą. Todėl šią CK 6.212 straipsnio 1 dalyje esančią išimtį reikia taikyti turint mintyje Vienos konvencijos teisinį reguliavimą (lot. *ratio legis*). Priešingu atveju susidurtume su situacija, kai sutartinių įsipareigojimų dėl pandemijos objektyviai būtų neįmanoma įvykdyti, tačiau skolininkams dėl to kiltų atsakomybė.

Apibendrinant sakytina, kad CK 6.212 straipsnio 1 dalyje nenugalimos jėgos išimčių negalima taikyti pažodžiui ir mechaniškai, jos turi būti taikomos atsižvelgiant į tarptautinę komercinių sutarčių praktiką ir lyginamąją sutarčių teisės doktriną. Priešingu atveju gynyba nenugalimos jėgos aplinkybėmis dažniausiai nebūtų efektyvus gynybos būdas ne tik COVID-19 pandemijos kontekste, bet ir ilgalaikėje šiuolaikinės sutarčių teisės perspektyvoje.

2.1.7. Pandemijos poveikis vartojimo sutarčių teisiniam reguliavimui

Nacionaliniu lygmeniu įstatymų leidėjas, valdant pandemiją, bandė keisti tik turizmo sektoriui reikšmingą vartojimo sutarčių reguliavimą. Prasidėjus pandemijai ir nemažai daliai valstybių įvedus karantino režimą turizmo sektorius nebegalėjo vykdyti iki pandemijos sudarytų kelionių sutarčių, už kurias vartotojai jau buvo sumokėję pinigus. Įprastai suteikiant kelionių turizmo paslaugas egzistuoja sutarčių grandinė, kai kelionių organizatorius iš anksto, sudarydamas sutartį su vartotoju, jo sumokėtus pinigus panaudoja vykdydamas sutartį su trečiaisiais asmenimis. Pavyzdžiui, iš anksto sumoka rezervuodamas viešbučius, padengia pačios kelionės išlaidas iš taško A į tašką B, apmoka už ekskursijas ir pan. Taigi iškilo problema, kai kelionių organizatoriai, nebegalėdami įvykdyti savo sutartinių įsipareigojimų kelionių užsa-

³⁶⁸ United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, 1980, <https://uncitral.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/19-09951_e_ebook.pdf>.

kovams, atsidūrė tokioje padėtyje, jog nebeturėjo galimybės grąžinti vartotojams jų iš anksto sumokėtų pinigų.

Kadangi turizmo reguliavimas yra viena iš ES teisės reguliuojamų sričių, ES mastu šiuos klausimus reglamentuoja 2015 m. lapkričio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2015/2302³⁶⁹. Dalis šios direktyvos nuostatų, t. y. susijusios su vienašaliu sutarties nutraukimu ir jo padariniais, buvo įgyvendintos CK. Direktyvos 11 straipsnio 2 dalies b punktas leidžia vartotojui vienašališkai nutraukti sutartį tuo atveju, kai kelionės organizatorius iš esmės pakeičia pagrindinius kelionės paslaugų ypatumus. Situacija, kai vartotojo kelionė atidedama neapibrėžtam laikui arba ji nukeliama į jam netinkamą laikotarpį, laikytina esminiu pakeitimų ypatumu. Todėl tokiu atveju vartotojui leidžiama vienašališkai nutraukti sutartį, o pagal direktyvos 11 straipsnio 5 dalį kelionių organizatorius privalo grąžinti visus vartotojo sumokėtus pinigus ne vėliau kaip per 14 dienų. Ši nuostata buvo įgyvendinta CK 6.751 straipsnyje, kuriame numatytas būtent toks terminas. Minėta direktyvos nuostata yra maksimalaus derinimo, tai reiškia, kad įstatymų leidėjas, įgyvendindamas ją nacionalinėje teisėje, negali nuo jos nukrypti. Kilus pandemijai ir turizmo įmonėms atsidūrus tokioje padėtyje, kai jos nebegalėjo nei tinkamai vykdyti sutarčių natūra, nei grąžinti vartotojų sumokėtos kelionės kainos, problemą pradėjo spręsti įstatymo leidėjas minėto CK 6.751 straipsnio 4 dalies pakeitimais. Lietuvos Respublikos Seimas siekė įtvirtinti reguliavimą, kuris nustatytų, kad kelionių organizatorius ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo organizuotos turistinės kelionės sutarties nutraukimo dienos grąžina visus turisto arba jo vardu sumokėtus pinigus už organizuotą turistinę kelionę. Taigi 14 dienų terminas turėjo būti pakeistas į 6 mėnesius. Taip pat buvo nustatyta, kad šie CK pakeitimai galios atgal³⁷⁰, t. y. sutartims, sudarytoms iki įsigaliojant įstatymui. Galiausiai buvo priimtas kompromisinis variantas, CK 6.751 straipsnio 5 dalyje nustatant, kad nutraukus sutartį vartotojui pinigai grąžintini per 90 dienų.

Minėti CK pakeitimai buvo daromi siekiant padėti nuo pandemijos itin stipriai

³⁶⁹ 2015 m. lapkričio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/2302 dėl kelionės paslaugų paketų ir susijusių kelionės paslaugų rinkinių, kuria iš dalies keičiami Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 2006/2004 ir Direktyva 2011/83/ES bei panaikinama Tarybos direktyva 90/314/EEB, *OL L 326*, 11. 12. 2015, p. 1–33.

³⁷⁰ „Šis įstatymas taikomas ir iki šio įstatymo įsigaliojimo dienos sudarytoms organizuotų turistinių kelionių sutartims, pagal kurias neįvyko organizuotos turistinės kelionės dėl Turizmo įstatymo 17(1) straipsnio 1 dalyje nurodytų apribojimų, taikytų iki šio įstatymo įsigaliojimo.“

nukentėjusiam turizmo sektoriui. Tačiau kyla klausimas, ar šie pakeitimai buvo tinkama priemonė pandemijos sukeltoms problemoms suvaldyti. Manytina, kad ne, nes šiuo atveju įstatymo leidėjas, keisdamas sutarčių teisės reguliavimą, bandė išspręsti problemą silpnesniosios sutarties šalies, t. y. vartotojo, sąskaita. Tokiu pakeitimu įstatymo leidėjas *de facto* tarp vartotojų ir kelionių organizatorių sukūrė neatlygintinės paskolos teisinius santykius, kai vartotojas, mainais negaudamas nieko, suteikia galimybę kelionių organizatoriui bent 90 dienų naudotis jo pinigais. Šiuos CK pakeitimus galima vertinti išimtinai neigiamai, nes jie sumenkino ES teisės užtikrinamą vartotojų teisių standartą. Dėl šio standarto sumažinimo EK pradėjo Lietuvai pažeidimo procedūrą, kuria būtų prašiusi ESTT skirti Lietuvai periodinę baudą (minimali – 560,88 Eur per dieną, maksimali – 33,65 tūkst. Eur) arba vienkartinę baudą (minimali – 464 tūkst. Eur)³⁷¹. Atsižvelgęs į galimus neigiamus padarinius įstatymų leidėjas atliko dar vieną CK 6.751 straipsnio pakeitimą³⁷², kuriuo pašalino 90 dienų terminą ir nustatė kelionių organizatoriaus pareigą per 14 dienų grąžinti vartotojų sumokėtą sumą.

Tai buvo vienintelis atvejis, kai pandemiją buvo bandyta valdyti keičiant nacionalinėje teisėje esantį sutarčių teisės reguliavimą. Jo rezultatas rodo, kad šis bandymas buvo skubotas ir gerai neapsvarstytas, padarytas ignoruojant teisininkų argumentus dėl tikėtino ES vartotojų teisių apsaugos standartų pažeidimo.

³⁷¹ „Vyriausybė pritarė, kad lėšos turistams būtų grąžinamos per 14 dienų“ (papildytas), *news.bns.lt*, <http://news.bns.lt/61938287?fbclid=IwAR28IH-l-rB-R1wp1OUtOYzblcs_HtFTVpQir9-felck9W-cvcvh7PZqxKT8>.

³⁷² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.751 straipsnio pakeitimo įstatymas, TAR, 2020-04-23, Nr. 8530.